

# De autonome sekswerker: mythe of blinde vlek?

*Stereotypering en 'de-responsibilisering' in het Nederlandse prostitutiebeleid*

*Brenda C. Oude Breuil en Dina Siegel*

'De overheid heeft de verantwoordelijkheid om prostituees tegen zichzelf in bescherming te nemen en hen te begeleiden in het zoeken van gewoon werk. Diep van binnen is onze eigen houding ook dat we niemand, laat staan onze eigen vrouw of dochter, een baan in de prostitutie gunnen. Prostitutie is geen normaal beroep, en dat zal het ook nooit worden.'<sup>1</sup>

## 1 Introductie

Op 30 oktober 2012 zullen de 'Regels betreffende de regulering van prostitutie en betreffende het bestrijden van misstanden in de seksbranche (Wet regulering prostitutie en bestrijding misstanden seksbranche)' worden besproken in de Eerste Kamer, die vervolgens zal besluiten over aanname of verwerping van de voorgestelde wet. Deze beoogt een scherpere regulering van het sekswerk (de prostitutie)<sup>2</sup> in Nederland te realiseren. Hoofdpunten zijn het verkleinen van lokale en regionale verschillen in de vergunningverstrekking aan prostitutiebedrijven (door een verplicht en uniform vergunningstelsel),<sup>3</sup> het vergemakkelijken van toezicht op en handhaving van de prostitutiewetgeving door een aantal nieuwe maatregelen, het strafbaar stellen van het gebruikmaken van illegale vormen van prostitutie (door klanten) en het verplicht stellen van registratie van alle prostituees.

Dat aan de instelling van de wet belangrijke politieke en publieke – veelal moreel beladen – discussies kleven, wordt niet alleen duidelijk uit de heftige debatten in de media maar tevens uit de lange aanloop naar de wet, die al op 10 november 2009 werd ingediend. Een belangrijk onderwerp in deze discussie

---

1 S. Verduijn, Prostituee is echt geen normaal vak. *Opinie, Trouw* 1 mei 2011, verkregen van: <[www.trouw.nl/tr/nl/4328/Opinie/article/detail/1883210/2011/05/01/Prostituee-is-echt-geen-normaal-vak.dhtml](http://www.trouw.nl/tr/nl/4328/Opinie/article/detail/1883210/2011/05/01/Prostituee-is-echt-geen-normaal-vak.dhtml)> (laatst geraadpleegd op 20 juli 2012).

2 In internationale debatten bestaat een tweedeling in het denken over prostitutie: zij die menen dat prostitutie per definitie een kwestie is van uitbuiting (van vrouwen door mannen) en zij die betogen dat prostitutie in principe 'gewoon' werk is, waarbinnen gelijke (arbeids)rechten voor prostituees zouden moeten gelden. De laatste groep prefereert de term 'sekswerk' boven prostitutie, vanwege de stigmatiserende lading van de laatste term. In deze bijdrage gebruiken wij 'sekswerker' om dezelfde reden, tenzij we verwijzen naar de nieuwe wetswijziging waarin de term 'prostitutie' wordt gehanteerd.

3 In Nederland is de exploitatie van sekswerk in een seksbedrijf onder voorwaarden toegestaan sinds de opheffing van het bordeelverbod in 2000.

sies is de (aloude) vraag of prostitutie in beginsel een ‘normaal’ beroep is dat door individuen vrijwillig kan worden uitgeoefend, of dat het gaat om een vorm van uitbuiting (van vooral vrouwen) en moderne ‘slavernij’. Uit de formulering van het wetsvoorstel, evenals de publieke discussies, komt naar voren dat prostitutie in Nederland op dit moment sterk wordt geassocieerd met georganiseerde, internationale mensenhandel. Zo wordt de verplichte registratie van sekswerkers in het wetsvoorstel gezien als een manier om van overheidswege een betere controle op uitbuitende omstandigheden te kunnen uitoefenen. Registratie zou de mogelijkheid bieden om in een persoonlijk gesprek de sekswerker informatie te verstrekken – ‘op een voor haar begrijpelijke wijze’ – over haar rechten, de risico’s die aan het vak kleven en de mogelijkheden tot het krijgen van hulp, mocht zij haar werkzaamheden willen beëindigen. De GGD dient daarin een adviserende rol te gaan spelen. Sekswerkers zouden zo beter kunnen worden beschermd tegen situaties van dwang en afhankelijkheid.<sup>4</sup> De associatie van prostitutie met georganiseerde misdaad blijkt ook uit de uitspraken van de Amsterdamse wethouder Lodewijk Asscher, die zich al enige tijd bezighoudt met het ‘schoonvegen’ van het Amsterdamse *red light district* op de Zeedijk. Over het idee dat bij het Nederlandse publiek bestaat over prostitutie en prostituees zegt hij:

‘Blijkbaar is het beeld heel hardnekkig dat het [...] als ze lachen ook wel goed met ze zal gaan. [...] Het besef [ontbreekt] dat in onze welvarende stad achter die ramen hele harde criminaliteit plaatsvindt, vrouwen die het toppunt van uitbuiting meemaken [...]. We moeten niet onze economie draaiende houden op slaven. Dat hadden we afgeschaft.’<sup>5</sup>

Naast de vraag of de in de wet voorgestelde maatregelen de bestrijding van mensenhandel daadwerkelijk dichterbij brengen – verschillende critici, onder wie belangenvereniging De Rode Draad, menen dat sekswerkers juist meer verborgen (en dus illegaal) zullen gaan werken als zij gedwongen worden tot registratie – kunnen we ons afvragen welk beeld van ‘de prostituee’ naar voren komt uit dit wetsvoorstel en daaruit volgende ontwikkelingen in het prostitutiebeleid. Wordt de sekswerker gezien als iedere andere Nederlandse staatsburger, met dezelfde verstandelijke vermogens, vaardigheden, burgerplichten en -rechten?

Die vraag is in toenemende mate interessant met het oog op de hedendaagse (internationale) trend tot het inzetten van *responsibilization strategies*<sup>6</sup> door overheden. Hierbij worden bestuurlijke taken betreffende sociale controle, die voorheen door overheden werden uitgevoerd, meer en meer overgedragen aan

4 Zie <[www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/32211\\_wet\\_regulering\\_prostitutie](http://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/32211_wet_regulering_prostitutie)> (laatst geraadpleegd op 20 juli 2012).

5 L. Asscher, *Pauw & Witteman* 14 oktober 2011, verkregen van: <[tvblik.nl/pauw-witteman/14-oktober-2011](http://tvblik.nl/pauw-witteman/14-oktober-2011)> (laatst geraadpleegd op 20 juli 2012).

6 D. Garland, *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford: Oxford University Press 2001.

niet-statelijke actoren, waaronder burgers zélf.<sup>7</sup> Deze neoliberale stijl van bestuur maakt ‘veiligheid’ tot een gedeelde verantwoordelijkheid van lokale gemeenschappen, niet-statelijke instituties en individuele burgers en moedigt hen aan te participeren in de aanpak van hun criminaliteitsprobleem.<sup>8</sup> Voorbeelden van zulke *responsibilization strategies* in Nederland zijn het ondersteunen en stimuleren van buurtpreventie in een wijk, het betrekken van burgers bij de opsporing van verdachten van misdrijven (en het gebruik van ‘kliklijnen’) en het zelf verantwoordelijk maken van burgers voor risico’s zoals terroristische aanslagen, inbraakpreventie of uitgaansgeweld. Het idee van ‘responsibilisering’ veronderstelt een actieve burger die gevaar kan inschatten en zelf daartegen maatregelen kan nemen – en dit ook doet. Dat type burger beschikt over voldoende verstandelijke en handelende capaciteiten (evenals de financiële middelen) om niet alleen voor de eigen veiligheid te zorgen, maar ook (deels) voor die van medeburgers. In de voorgestelde prostitutiewet zien we dit terug in de veranderde verantwoordelijkheden van *klanten* van sekswerkers; zij moeten voorafgaand aan een bezoek controleren of de sekswerker is geregistreerd en dus vrijwillig werkt. Doet hij<sup>9</sup> dit niet of maakt hij bewust gebruik van een ongeregistreerde sekswerker dan is hij volgens de nieuwe wet strafbaar.

Maar hoezeer wordt de *sekswerker* in de wet eveneens als volwaardige, verantwoordelijke burger gezien? Die vraag trachten wij in deze bijdrage te beantwoorden. We gaan in op de positie van autochtone, maar ook van buitenlandse (Oost-Europese) sekswerkers, werkzaam in Nederland. De laatste zijn weliswaar geen Nederlandse, maar wel Europese burgers, voor wie de trend van ‘responsibilisering’ onzes inziens evenzeer geldt. In de volgende paragraaf wordt geschetst hoe sekswerk in Nederland door de tijd heen is benaderd en welke verantwoordelijkheden tegenover sekswerkers de staat zich daarbij toeschreef. Daarbij bekijken we de invloed van het hedendaagse (internationale) mensenhandeldiscours op deze gevoelde verantwoordelijkheden. Twee cases van een autochtoon Nederlandse en een in West-Europa werkende Bulgaarse sekswerker tonen vervolgens hoe hun ervaringen zich verhouden tot heersende beelden van prostitutie. In de afsluitende paragraaf wordt ingegaan op de positie van de hedendaagse sekswerker als Nederlandse en Europese burger aan de hand van het concept ‘de-responsibilisering’ en wordt een aanzet gedaan tot het nadenken over een volwaardige, gelijkwaardige en minder bevoogdende benadering van sekswerkers.

## 2 Het Nederlandse prostitutiebeleid en de autonomie van de sekswerker

De voorgestelde nieuwe wet beoogt voort te bouwen op de opheffing van het bordeelverbod in 2000 en de daarbij ingestelde beleidsmaatregelen. De sekswer-

---

7 Zie ook: L. Johnston & C. Shearing, *Governing Security: Explorations in Policing and Justice*, New York: Routledge 2003.

8 K. Franko Aas, *Globalization & Crime (Key approaches to criminology)*, London: Sage Publications 2007, p.135.

9 De klant wordt hier in de mannelijke persoonsvorm aangeduid, gezien de meeste klanten man zijn.

ker lijkt hierin vooral te figureren als een in potentie uitgebuit slachtoffer dat dient te worden beschermd. Zonder te willen beweren dat van slachtofferschap nooit sprake is – dat is het wel – beargumenteren wij hier dat deze voorstelling van zaken het fenomeen prostitutie en de Nederlandse seksindustrie sterk versimpelt. Deze versimpeling leidt ertoe, is ons argument, dat autonome sekswerkers niet worden benaderd als volwaardige burgers. Is dat een nieuwe ontwikkeling? Hoe was dat in het verleden?

### 2.1 Nederlandse sekswerkers in historisch perspectief: repressie en compassie

‘Prostitutie van het verleden was wel te bestrijden, maar tegen de prostitutie van de toekomst stonden politiek en politie machteloos.’<sup>10</sup>

De geschiedenis van de relatie tussen prostitutie en overheid lijkt te beschrijven als een continue golfbeweging van tolerantie en acceptatie enerzijds tot repressie en wettelijke verboden anderzijds. Zo was er in de veertiende eeuw sprake van de gemeentelijke ‘keur’ betreffende de ‘lichte wiven die men om geld minnet’. De keur uit 1384 in de stad Utrecht werd in de vijftiende en zestiende eeuw gevolgd in Maastricht, Leiden, Amsterdam, Den Haag, Gouda en enkele andere steden.<sup>11</sup> Er was, onder invloed van het calvinisme, een bordeelverbod en prostituees en hun klanten werden vervolgd en bestraft, variërend van boete tot gevangenisstraffen en zelfs verbanning.

De reformistische aanpak van prostitutie veranderde in de achttiende eeuw in een gedoogbeleid. Onder Franse heerschappij ging in 1811 de Code Pénal gelden, waarin in artikel 334 prostitutie werd gereduceerd tot de ‘*attentats aux mœurs*’.<sup>12</sup> Prostituees kregen een rode kaart en werden verplicht regelmatig medisch onderzoek te ondergaan. In de loop van de negentiende eeuw veranderde in Nederland de maatschappelijke opvatting over prostitutie, zoals Bossenbroek en Kompagnie beeldend beschrijven in het boek *Het mysterie van de verdwenen bordelen*. In de jaren 1850 werd de prostituee gezien als een slavine, een zielig schepsel dat geholpen moest worden. In grote steden, zoals Amsterdam, werden prostituees geronseld door zogenaamde *besteesters*, vrouwen die dienstmeisjes kost, inwoning en werk aanboden. De meisjes moesten daarvoor een aanbetaling doen die tevens ertoe diende om de juiste kleren te kopen. Het bedrag was meestal zo hoog dat ze het niet meteen konden terugbetalen; de bordeelhoudster nam dan de schuld over. Om hun schuld af te betalen moesten de meisjes voor haar werken. In 1859 verscheen dan ook een, door dominee Gerhard Heldring geschreven brochure met de titel: ‘Is er nog slavernij in Nederland’, waarin twee aspecten centraal stonden: de schuld en de boete. De schuld was het bedrag dat een jonge prostituee aan een harteloze bordeelhoud-

---

10 M. Bossenbroek & J.H. Kompagnie, *Het mysterie van de verdwenen bordelen. Prostitutie in Nederland in de negentiende eeuw*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker 1998.

11 Bossenbroek & Kompagnie 1998, p. 28.

12 Bossenbroek & Kompagnie 1998, p. 32.

ster, de ‘madam’, moest betalen en de boete was de miserabele omstandigheid van slavernij waarin zij moest leven.

Veel *besteedsters* waren vermoedelijk van goede wil, maar een aantal werd door lagere motieven gedreven.<sup>13</sup> Een beruchte *besteedster* en vrouwenhandelaar in Amsterdam was Sara Migiels, ook bekend als ‘Zwarte Saar’. Zij sprak dienstmeisjes aan op straat en vertelde dan over een deftige dame die op zoek was naar een nette hulp in de huishouding. Goed personeel was natuurlijk moeilijk te vinden en daarom was Saar zo blij om een dergelijk keurig, betrouwbaar en bevallig meisje tegen te komen. Zij zou het dubbele van haar huidige inkomen kunnen verdienen als ze maar eerst nieuwe, nette kleren kon kopen – natuurlijk kon Saar haar wel wat geld lenen. Deze handelwijze had vooral succes bij naïeve meisjes van het platteland die naar de grote stad kwamen in de hoop op een betere toekomst.<sup>14</sup>

Het thema van misleide en misbruikte meisjes (de ‘blanke slavinnen’) tegenover gewelddadige en gewetenloze souteneurs en vrouwenhandelaren creëerde al in de negentiende eeuw duidelijke beelden van ‘goed’ en ‘slecht’, van ‘slachtoffer’ en ‘dader’, zoals wij deze vandaag de dag nog steeds terugvinden (zie voor nadere uitwerking de volgende paragraaf). Mede onder invloed van Heldring raakte dit thema verspreid in de samenleving met als resultaat dat rond 1869 tal van maatregelen werden genomen vanuit de overheid om de (vooral) jonge prostituees te beschermen tegen de hoerenmadams. Daarbij was mededogen en bescherming het *leitmotif*, méér dan repressie.

Een paar jaar later begon de discussie over prostitutie om te draaien, waarbij twee belangengroepen een rol speelden: de kerk en de vrouwenbeweging. Hun doel was de publieke opinie te beïnvloeden door de morele waarden te benadrukken, ‘reddingswerk’ ten behoeve van ‘gevallen vrouwen’ te verrichten en de overheid te dwingen om prostitutie te bestrijden. Daartoe werd in 1879 in Utrecht de Nederlandsche Vereeniging tegen de Prostitutie opgericht met Hendrik Pierson als voorzitter, die prostitutie de oorlog verklaarde. In 1884 volgde te Den Haag de oprichting van de Nederlandsche Vrouwenbond tot Verhooging van het Zedelijk Bewustzijn. De inspanningen van deze ‘morele entrepreneurs’<sup>15</sup> leidden in 1911 tot een wettelijk bordeelverbod. Het gevolg hiervan was dat prostitutie zich begon te verplaatsen van dorpen en kleine steden naar grote steden. Officieel waren er geen bordelen meer, maar in hotels, kroegen, *cafés chantants*, sigarenwinkels, verhuurde kamers en andere plaatsen ging het sekswerk gewoon door. In 1920 waren in Amsterdam bij de politie 581 inrichtingen geregistreerd, waar 1121 prostituees werkten.<sup>16</sup>

In de historie van prostitutie in Nederland zien we dus een afwisseling van een repressieve moraal, waarbij het bestrijden van (vooral: zichtbare) prostitutie centraal staat, en een beschermende moraal die tracht de leefomstandigheden

---

13 F.A. Stemvers, *Meisjes van plezier: de geschiedenis van de prostitutie in Nederland*. Weesp: Fibula-Van Dishoeck 1985, p. 63-64.

14 Stemvers 1985, p. 64.

15 H. Becker, *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*, New York: The Free Press 1991[1963].

16 Bossenbroek & Kompagnie 1998, p. 280.

van prostituees te verbeteren. Niet zelden lopen beide perspectieven dooreen in het prostitutiebeleid, waarop niet alleen de overheid maar ook civiele morele entrepreneurs hun stempel drukten. Internationaal hebben deze beide posities zich juist de laatste decennia scherp uitgekristalliseerd doordat een nieuwe, mondiale en transnationale factor van betekenis vervlochten raakte met nationale ‘prostitutie politiek’: de postmoderne angst voor de (etnische, culturele, sociaal-economische et cetera) Ander.<sup>17</sup> Deze drukt zich uit in de problematisering en criminalisering van migratie, een verhoogde aandacht voor transnationale georganiseerde misdaad en, daarmee samenhangend, de *war on terror*.<sup>18</sup>

## 2.2 *Het mysterie van de verdwenen autonome sekswerker; de kracht van een ‘angstdiscours’*

We maken een sprong in de tijd en schrijven het jaar 2000, het jaar waarin het Nederlandse bordeelverbod, ingesteld in 1911, werd opgeheven. We zouden de opheffing van het bordeelverbod kunnen beschouwen als een nieuwe golf van tolerantie en acceptatie van de prostitutiebranche; de exploitatie van prostitutie werd immers legaal en het beroep van prostituee diende hiermee te normaliseren. Maar dan zien we een aantal belangrijke redenen voor de opheffing over het hoofd.

Volgens de Nederlandse wetgever waren de hoofddoelstellingen van de wetswijziging het ‘beheersen en reguleren van de exploitatie van vrijwillige prostitutie’ en het verbeteren van de bestrijding van exploitatie van onvrijwillige prostitutie; het beschermen van seksueel misbruik van minderjarigen; het beschermen van de positie van prostituees; het gescheiden houden van prostitutie en ‘criminele randverschijnselen’ en, ten slotte, het tegengaan van de prostitutie van buitenlandse, zich illegaal in Nederland bevindende prostituees.<sup>19</sup> Enerzijds herkennen we in de bedoelingen inderdaad een wens tot normalisatie van het beroep en bescherming en ondersteuning van prostituees:

‘Eén van de doelstellingen van de opheffing van het algemeen bordeelverbod is de “bescherming” van de positie van de prostituees. [...] Waren prostituees voor de wetswijziging werkzaam in een illegale (zij het onder omstandigheden gedoogde) branche (hoewel hun werk zelf niet illegaal was), nu zijn ze werkzaam in een branche waarin gecontroleerd wordt of exploitanten voldoen aan wet- en regelgeving die voor alle burgers en bedrijven geldt. Verwacht wordt dat dit uiteindelijk zal leiden tot een gesaneerde en transparantere branche, hetgeen een betere bescherming van de positie van de prostituee in de gereguleerde sector met zich mee zal brengen, evenals een bredere acceptatie van de prostituee in de samenleving.’<sup>20</sup>

17 Zie bijvoorbeeld: J. Young, *The Exclusive Society*, London: Sage 1999.

18 Franko Aas 2007, p. 31-39.

19 A. Daalder, *Het bordeelverbod opgeheven. Prostitutie 2000-2001*, Den Haag: WODC 2002, p. 7.

20 Daalder 2002, p. 29.

Anderzijds weerspiegelen de laatstgenoemde twee hoofddoelstellingen – het gescheiden houden van criminele verschijnselen en prostitutie, en het tegengaan van buitenlandse prostitutie – de internationale zorg in de jaren tachtig en negentig voor transnationale georganiseerde misdaad en de criminalisering van migratie die daarvan het gevolg was.<sup>21</sup> Prostitutie en mensenhandel is wereldwijd vervlochten geraakt met de strijd tegen georganiseerde misdaad en de *war on terror*. Verschillende auteurs wijzen erop dat de strijd tegen mensenhandel niet zelden wordt misbruikt om strenger te kunnen optreden tegen ‘ongewenste’ migratie en transnationale, georganiseerde misdaad.<sup>22</sup> In eerder werk beschrijven we hoe ook de Nederlandse politie zich ervan bewust is dat het aanmerken van een prostitutiezaak als ‘mensenhandel’ hen ruimte geeft zwaardere opsporingsinstrumenten in te zetten.<sup>23</sup> We kunnen de opheffing van het bordeelverbod dan ook tevens zien als een uiting van deze angst voor internationale mensenhandel en de wens dit fenomeen beter te kunnen controleren en bestrijden.

Daarbij zien we de eerdergenoemde dichotomie van het ‘hulpeloze slachtoffer’ versus de ‘brute, genadeloze uitbuiters’ scherper dan ooit tevoren terugkomen. Zowel binnen het internationale als nationale discours over mensenhandel voor uitbuiting in de seksindustrie geldt veelal een beeld van het slachtoffer als afhankelijk, onwetend, bedrogen, machteloos en zonder enige grip op haar (zijn) leven; de mensenhandelaar als de ultiem slechte, gewelddadige manipulator en mensenhandelnetwerken als complexe, internationale misdaadorganisaties die zich probleemloos over nationale grenzen heen bewegen en de politie altijd een stap vóór zijn.<sup>24</sup> Hedendaagse (etnografische) studies nopen ertoe dit beeld te nuanceren: slachtoffers zijn niet altijd passief en hulpeloos maar tonen ook *agency* – zij maken eigen keuzes en beslissingen en handelen daarnaar. Het beeld van daders (als mannen) versus slachtoffers (als vrouwen) is eveneens eenzijdig; daders en slachtoffers kunnen zowel man als vrouw zijn, slachtoffers zijn niet zelden betrokken in de uitbuiting van anderen en in het algemeen kan gesteld worden dat relaties tussen dader en slachtoffer veel complexer zijn dan de dichotomie het doet vóórkomen. Ook het beeld van soepel functionerende, onnipotente en complexe, transnationale netwerken is tot dusver nog weinig onderbouwd door empirisch onderzoek.<sup>25</sup>

Dergelijke kanttekeningen bij het (vaak moreel verontwaardigde en emotioneel gevoerde) mensenhandeldiscours worden echter overschaduwed door hardnekkige vooronderstellingen. In het discours worden mensenhandel en sekswerk direct met elkaar geassocieerd, terwijl in Nederland het duidelijkste

---

21 Franko Aas 2007, p. 31-39 en 83.

22 Zie bijvoorbeeld: J. O’Connell Davidson, *Children in the Global Sex Trade*, Cambridge: Polity Press 2005, p. 65; K. Kempadoo (ed.), *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives on Migration, Sex Work and Human Rights*, Boulder, CO: Paradigm 2005; B.C. Oude Breuil, D. Siegel, P. Van Reenen, A. Beijer & L. Roos, Human trafficking revisited: Legal, enforcement and ethnographic narratives on sex trafficking to Western Europe, *Trends in Organized Crime* 2011, 14(1), p. 30-46.

23 Oude Breuil et al. 2011.

24 Oude Breuil et al. 2011.

25 Oude Breuil et al. 2011.

verschil is dat sekswerk in principe een legale bedrijfstak is, terwijl mensenhandel illegaal is en de exploitatie daarbinnen een bepaalde vorm van dwang inhoudt. De verwarring van termen geldt in het bijzonder waar het sekswerkers van buiten Nederland betreft. Oost-Europees sekswerk wordt bijna per definitie als mensenhandel gezien; het kán immers niet zo zijn dat deze vrouwen naar Europa kwamen met het vooropgezette plan sekswerker te worden, is de teneur.<sup>26</sup> Ook autochtone sekswerkers worden door het discours en de wetmatige en beleidsmatige consequenties daarvan geraakt. De eis van de overheid, neergelegd in de nieuwe wet, tot registratie van alle prostituees in Nederland illustreert dit. De registratie is immers bedoeld om de controle op de branche te vergroten en in een persoonlijk gesprek met de prostituee eventuele signalen van uitbuiting op te vangen.

Het huidige wetsvoorstel, een verdere ontwikkeling van het prostitutiebeleid dat met de opheffing van het bordeelverbod werd ingezet, lijkt dan ook méér in te springen op de behoefte aan beheersing, controle en repressie dan op de andere doelstelling van de toenmalige wetswijziging, namelijk het normaliseren van de beroepsgroep, het verbeteren van het imago en het tegengaan van stigmatisering. Dat wekt verbazing, als we bedenken dat in de eerste evaluatie van de opheffing van het bordeelverbod wordt gesteld dat ‘de algehele werksatisfactie van prostituees positief samenhangt met de mate van autonomie en steun (...)’.<sup>27</sup> De autonome, zelfstandige prostituee – of zij nu autochtoon is of niet – is echter van het toneel verdwenen.

Een casus om deze mythe te doorbreken.

### 2.3 Een alternatieve blik op de zaak: ‘Ik doe alleen waar ik mezelf goed bij voel’

In het kader van een fenomeenonderzoek naar onvergunde prostitutie in Almere<sup>28</sup> ontmoet ik september 2010 erotisch masseuse Nikkie.<sup>29</sup> Ik heb haar gevonden via haar eigen website, waarop zij beschrijft welke diensten zij levert (erotische massage, soft sm-spel). Er zijn ook commentaren van klanten te vinden, stuk voor stuk erg positief. Nikkie komt hieruit naar voren als een wat rijpere vrouw die de tijd neemt voor haar klanten. Op haar website zijn email-adres en telefoonnummer te vinden. Aan de telefoon klinkt Nikkie eerst afwach- tend, maar al snel spontaan en open. Ze wil graag meewerken aan een interview. Over mijn vraag waar ze het liefst wil afspreken – ik ga ervan uit dat ze, net als de andere vrouwen in dit onderzoek, de voorkeur geeft aan een publieke plek zoals een rustig café of een snackbar – moet ze even nadenken. Ze wil het liefst thuis afspreken, zegt ze, is dat goed? Op mijn wat verbaasde toestemming zegt

26 Daarbij wordt vergeten dat verschillende in Europa werkende Oost-Europese prostituees ook in hun land van herkomst al dit beroep uitoefenden, zie Oude Breuil et al. 2011.

27 Daalder 2002, p. 35.

28 Zie: B.C. Oude Breuil & D. Siegel, *Almere door een rode bril. Fenomeenonderzoek naar seksuele dienstverlening*, Almere: Gemeente Almere 2011.

29 Om privacyredenen is deze naam gefingeerd.



ze dat ze geen wantrouwen koestert naar me: 'Dat heeft misschien met mijn leeftijd te maken. En ik heb niets te verbergen.'

Als ik aanbel bij de eengezinswoning in Almere, doet een vrouw van 'veertig-plus' (zoals ze later lachend zegt), hip gekleed en met een jonge uitstraling, open. Ik word enthousiast besnuffeld door de hond des huizes. Nikkies man is ook thuis; tijdens het interview vult hij af en toe wat aan. De sfeer is gastvrij en gemoedelijk, we lachen veel. Ik vraag Nikkie hoe ze in dit werk terecht is gekomen. Ze is op relatief late leeftijd ('dertig plus') in het sekswerk terechtgekomen. 'Ik werkte in een supermarkt, zag daar al die jonge meisjes binnenkomen om er te werken en ik dacht: ik kan dit werk niet altijd blijven doen. Toen dacht ik: laat ik eens een massagecursus gaan doen.' Het ging om een cursus 'klassieke ontspannende massage', wat niets te maken had met de erotische massages die ze nu geeft. Om haar massages te kunnen uitvoeren had Nikkie een ruimte nodig. Een vriendin in Almere bood haar een kamer in haar appartement aan. Zij was sm-meesteres en wilde Nikkie ook deze 'tak van sport' leren. Nikkie probeerde het, maar vond het maar niks. Ze vertelt dat wanneer je sm wilt doen, je er zelf in moet geloven, 'anders komt het niet over'.

Toen een vrouw met een vergund sm-bedrijf Nikkies vriendin aangaf bij de politie (Nikkies vriendin had geen vergunning en mocht geen kamer verhuren) stond Nikkie ineens op straat. Ze besloot om een baan te zoeken bij een erotische massagesalon. Ze werkte een tijdje als erotisch masseuse in een salon buiten Almere. Het werk was echter niet rendabel:

'Het heet een massagesalon maar eigenlijk is het gewoon een kamerverhuurbedrijf; je huurt een kamer en je water- en zeepgebruik. Wij kregen dan zevenenveertig euro vijftig en de salon tweeënvijftig euro vijftig van de klant. Ik betaalde elke maand een bepaald bedrag aan een stichting die de belasting voor ons deed. Met die belasting eraf en mijn reiskosten en het zitgeld... dat betaal je aan de salon voor je water en zeep en frisdrank enzo... dan hield ik maar twintig euro [per klant] over voor mezelf. En die reiskosten en het zitgeld kon je toen niet aftrekken van de belasting!'

In overleg met haar man besloot ze toen de zolderkamer van hun huis in Almere in te richten als werkkamer en voor zichzelf te beginnen. Ze schreef zich in bij de Kamer van Koophandel, waar ze vertelde wat voor werk ze deed. Ze vroeg of ze daarvoor een vergunning van de gemeente nodig had, maar dat wist de medewerkster haar niet te vertellen. Nikkie is er toen niet verder achteraan gegaan, maar ze volgt de actuele ontwikkelingen rondom vergunningen zo goed ze kan. Ze wil best een vergunning aanvragen, 'liever vandaag dan morgen,' vult haar man aan. Ze betaalt gewoon belasting over haar werk en benadrukt dat ze geen zin heeft in 'stiekem gedoe'. Ze heeft haar beide bureaus ingelicht over het werk dat ze doet. Die hadden er geen moeite mee: 'het is jouw huis, moet je toch zelf weten wat je er doet?'

Nikkie werkt nu zo'n drie jaar voor zichzelf. Ze vindt het een stuk 'relaxter', gewoon lekker thuis, en als beginnend bedrijf heeft ze tot dusver het financiële voordeel gehad dat ze 'zelfstandigenaftrek' had. Nikkie benadrukt dat je in dit

werk professioneel moet zijn; je moet proberen er ‘iets leuks van te maken’. Dat toont zich ook in haar werkruimte. Het is een schone, sfeervol aangeklede kamer; een bed met hemel en een paar handboeien aan de stangen, een rode, halfronde bank, een koelkastje met schone glazen, een massagetafel en een rek met instrumenten voor het sm-spel, van professionele zweepjes en allerlei donsveren tot wasknijpers en scrubhandschoenen. In de hoek staat een kooi. Nikkie verduidelijkt: ‘Dat is eigenlijk meer voor de grap. Als ze dwars zijn dan zeg ik wel eens: lief zijn, anders ga je in de kooi. En sommige mannen willen eenzame opsluiting... maar dat is niet vaak.’

Als er een klant komt, gaat ze eerst op de bank kennismaken. Dan krijgt de klant een massage op het bed, ‘body-to-body’. In tegenstelling tot andere masseuses mag de klant haar ook aanraken – ‘met respect’, zoals op haar site vermeld staat. ‘Sommige vrouwen geven erotische massages maar dan moet die man met zijn armen gespreid blijven liggen, als Jezus aan het kruis. Dat is toch geen erotische massage? Ik mag hém overal aanraken, en hij mij niet?’ Nikkie doet geen ‘intiem’ (penetratie); vroeger deed ze dat wel, maar het is eigenlijk niet echt nodig, haar klanten vragen er zelden naar. Ze bevestigt dat het ‘zonder intiem’ voor haar psychisch minder belastend is: ‘Ik doe alleen waar ik mezelf goed bij voel.’ Als de klant dat wil, volgt daarna een soft-sm spel op de massagetafel. De klant krijgt een blinddoek om en ervaart aanraking met verschillende attributen. Ten slotte volgt een ‘handmatig hoogtepunt’. Daarna drinken ze nog wat, waarna de klant betaalt en weggaat.

Op mijn vraag hoe ze haar eigen veiligheid waarborgt – werken in je eigen huis wordt vaak als risicovol gezien vanwege de relatief geïsoleerde locatie zonder toezicht – benadrukt Nikkie dat ze in de drie jaar dat ze nu thuis werkt, nooit iets vervelends heeft meegemaakt.

‘Dat vraagt iedereen: maak je nooit iets vervelends mee? Ben je niet bang? Maarre... die man weet ook niet dat ik alleen thuis ben, toch? Is voor hem óók spannend... Ik ben heel open. En als er één iets doet wat ik niet wil, los ik het op met een grap, zo van: pas op hoor, ik heb zweepjes hier, anders krijg je met de zweep.’

Mannen mogen haar alleen bellen met nummerherkenning, anders neemt ze niet op. Het nummerbord van de auto noteren heeft geen zin, zegt Nikkie, want de meeste mannen parkeren verderop in de straat, ‘heel stiekem’. Betalen doet de klant niet voorafgaand aan het contact, zoals bij de meeste sekswerkers en erotisch masseuses, maar naderhand. Dat verbaast niet alleen mij, maar ook de klant, zegt Nikkie.

‘Dan zeggen ze: moet ik dan niet eerst betalen? En dan zeg ik: Ja, wat wou je doen dan, in je blote kont naar buiten rennen? Kom nou, dat is net alsof je denkt: zo, het geld is binnen, nu kan ik het wel even afracfelen. Ik moet het wel verdiénen!’ Ze knipoogt. ‘En als ze achteraf betalen, krijg je ook nog wel eens een leuke fooi.’

Ons gesprek loopt ten einde. Nu we alleen op haar werkkamer staan, vraag ik haar naar de rol van haar man in haar werk. Is hij altijd thuis als zij werkt? Dat

is niet het geval, hij werkt gewoon overdag. Vroeger had hij wel eens moeite met haar werk, maar dat is voorbij. Hij heeft dit kamertje voor haar gemaakt, omdat hij zag dat al die reistijd naar haar werkgever haar opbrak. Haar werk is geen probleem voor hem. Wat anderen daarvan denken is aan hen. Nikkie benadrukt dat het háár lichaam is, zij bepaalt wat ze daarmee doet, dat zijn niet andermans zaken.

### 3 (Nederlandse) autonomie versus (buitenlands) slachtofferschap? Voorbij stereotypen

Het verhaal van Nikkie toont dat de autonome sekswerker geen mythe is. Er zijn mannen en vrouwen die kiezen voor een baan als erotisch masseuse of sekswerker. Er zijn er ook die dat werk leuk vinden, of het zelfs een ‘hobby’ noemen (‘die ook nog eens goed betaalt’). De mate waarin die keuze ‘vrijwillig’ is, verschilt van persoon tot persoon. ‘Vrijwilligheid’ is wellicht in het debat over sekswerk een té simplistisch concept. Het lijkt dan om de vraag te draaien of werk ‘vrijwillig’ is of niet, terwijl het zelden zo zwart-wit is. Voor de vrouwen met wie wij spraken in het bovengenoemde onderzoek, bleek de keuze voor dit werk beïnvloed en soms beperkt door omgevingsfactoren (jeugdervaringen, sociaal economische positie, het milieu waarin zij en haar vrienden en kennissen zich bevonden, de levensfase en de verlangens die daarbij hoorden enzovoort). Of iemand ‘geheel vrijwillig’ in een baan belandt, als een ‘vrije keus’ is dan wellicht de verkeerde vraag (wie van u heeft bewust en geheel vrijwillig haar of zijn baan gekozen en doet het werk iedere dag met plezier?). Het gaat hier veeleer om *gradaties* van vrijwilligheid (en afhankelijkheid), een continuüm met aan het ene uiterste grove vormen van seksuele uitbuiting, aan het andere uiterste de ‘happy hooker’ – daartussen bestaan vele tussenposities. Bovendien is de mate waarin iemand in het werk de eigen wil kan uitoefenen en de beleving van die zelfstandigheid, *veranderlijk*; zij kan variëren gedurende de loopbaan.<sup>30</sup> Een meer situationele en dynamische opvatting van vrijwilligheid en autonomie zou het publieke debat over sekswerk dan ook realistischer maken.

De casus van Nikkie kan de indruk wekken dat het blijkbaar met de Nederlandse sekswerker – of ten minste de Nederlandse erotisch masseuse – ‘wel goed zit’ wat betreft die vrijwilligheid. Is de hedendaagse neiging tot scherpere controle en beheersing van het sekswerk niet juist op die vrouwen gericht die niet van Nederlandse herkomst zijn? Voor hen geldt wellicht wél de situatie zoals die in het heersende discours wordt geschetst: een machteloze positie in een uitzichtloze situatie van uitbuiting. Die gedachte zou een andere bekende dichotomie in het denken over sekswerk in Nederland bekrachtigen: die van de Nederlandse, zelfstandige, ‘happy hooker’ versus het buitenlandse, vaak Oost-Europese slachtoffer van seksuele exploitatie. Dat is niet de bedoeling van onze vertelling van het verhaal van Nikkie. Het is wetenschappelijk gezien zinvol om niet-dominante narratieven, vertellingen die doorgaans niet in het heersende

30 Zie ook: O’Connell Davidson 2005.

discours te beluisteren zijn, te laten horen ter correctie op een eenzijdig beeld in het dominante narratief; het is daarbij echter allerminst onze bedoeling een nieuw stereotype in het leven te roepen.

Nikkies verhaal is niet representatief voor alle prostituees in Nederland, ook niet voor alle Nederlandse prostituees en zelfs niet voor alle Nederlandse erotisch masseuses. Haar verhaal is zeker geen uitzondering, maar het moge duidelijk zijn dat niet alle Nederlandse sekswerkers het werk doen vanuit eenzelfde ervaren van vrije keuze. We hoeven maar te kijken naar het verhaal van een in hetzelfde onderzoek geïnterviewde drugsverslaafde vrouw die zich met enige regelmaat prostitueert om aan middelen of noden zoals onderdak of een maaltijd te komen, om te kunnen concluderen dat binnen het autochtoon Nederlandse sekswerk ook situaties voorkomen van onvrijwilligheid, afhankelijkheidsrelaties en het misbruik maken van iemands miserabele positie om die persoon seksueel uit te buiten. Kortom: seksuele uitbuiting komt ook onder Nederlandse vrouwen in de seksindustrie voor.

Evenmin kunnen we stellen dat prostitutie door vrouwen uit Oost-Europa per definitie onvrijwillig is en een vorm van mensenhandel. Uit eigen onderzoek in Marseille, Frankrijk,<sup>31</sup> kunnen we vaststellen dat in de straatprostitutie van bijvoorbeeld Bulgaarse vrouwen daar de omstandigheden per individu zeer verschillen. Enkele van hen zijn bedrogen of misleid, anderen wisten van tevoren welk werk zij in Marseille zouden gaan doen en zien het als een (tijdelijke) manier om geld te verdienen voor de eigen toekomst. Sommigen werkten in Bulgarije al in de prostitutie en zien Marseille als een manier om dat werk voort te zetten op een (voor de directe omgeving) meer verborgen wijze, met alle voordelen die dit voor het eigen imago met zich meebrengt; weer anderen zien in het werk een ontsnapping uit een beknellende of beschadigende thuissituatie. Voor sommigen past de wettelijke definitie van mensenhandel waarschijnlijk bij hun werksituatie, voor anderen is hun werk in Europa beter te begrijpen aan de hand van gangbare theorieën over (andere vormen van) arbeidsmigratie. Het ligt niet in de lijn der verwachting dat deze observatie specifiek is voor Marseille en Frankrijk – wetenschappelijke, empirische studies uit andere landen bevestigen dit heterogene beeld van sekswerk door buitenlandse vrouwen in Europa.<sup>32</sup> Het idee dat *alle* buitenlandse of Oost-Europese prostitutie in Nederland een kwestie is van dwang en een voorbeeld van mensenhandel, is vanuit de bestaande wetenschappelijke kennis dan ook ongeloofwaardig. Het zegt meer over de hedendaagse Nederlandse samenleving en daarbinnen geldende angsten en preoccupaties dan over het fenomeen zelf.

31 Zie ook: B.C. Oude Breuil, Nachtblind: (on)zichtbaarheid van prostitutiemigratie in Marseille, in: C. Brants en S. van der Poel (red.), *Diverse kwesties; liber amicorum prof. dr. Frank Bovenkerk*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009, p. 125-141.

32 Zie bijvoorbeeld: J. O'Connell Davidson 2005; J. Sanghera, *Unpacking the Trafficking Discourse*, in: Kempadoo (ed.) 2005, p. 3-24; L. Agustín, *Sex at the Margins: Migration, Labour Markets and the Rescue Industry*, London: Zed Books 2007; M. Janssen, *Reizende sekswerkers: Latijns-Amerikaanse vrouwen in de Europese prostitutie*, Amsterdam: Het Spinhuis 2007; J. Davies, 'My name is not Natasha': *How Albanian Women in France Use Trafficking to Overcome Social Exclusion (1998-2001)*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009.

Een casus van een Bulgaarse sekswerker in de Marseillaanse straatprostitutie ter illustratie.

### 3.1 *'Ik geef mijn geld niet aan een vent'; Bulgaarse zelfstandigen in Marseille*

Ik ontmoet Tanya en haar vriendin Isa op het terras van één van de vele preten-tieloze barretjes die Marseille rijk is, gelegen aan een van de hoofdstraten die het centrum van de havenstad doorkruisen. Het barretje is vlakbij het appartement waar zij wonen en ze zitten hier 's middags dan ook vaak. Ze hebben zich losgerukt van de was, vertelt Tanya, terwijl ze een koffie bestelt bij de ober, die haar goed kent. Tanya heeft lang, blond haar met *highlights*, een opvallend mooi, recht gebit en een spleetje tussen haar tanden. Ze is 24 jaar. Haar vriendin Isa moet ongeveer rond de dertig zijn. Tanya komt uit Dobrich, een stad van ruim honderdduizend inwoners in het noordoosten van Bulgarije. Isa komt uit een dorpje in de buurt van de toeristische badplaats Varna, ook in het oosten, een stuk onder Dobrich. Bijna alle Bulgaarse vrouwen die in Marseille in de straatprostitutie werken, komen uit Dobrich, Varna of Sofia. Dit is anders in andere West-Europese steden; elke stad heeft zijn eigen samenstelling van herkomstgebieden – een teken dat in het buitenlandse sekswerk dezelfde processen van kettigmigratie een rol spelen als in andere vormen van (tijdelij-ke) arbeidsmigratie.

Tanya's ouders zijn gescheiden toen zij nog jong was. Haar moeder zorgt in Bulgarije voor Tanya's drie kinderen. Tanya trouwde toen ze zestien jaar oud was. Op haar negentiende ging ze naar Duitsland om daar te werken als prostitute. Haar reden was helder: haar dochttertje, die nu zes jaar oud is, was ziek en lag gedurende een maand in het ziekenhuis. Tanya was bang dat ze haar kind zou verliezen. Om de medicijnen en de behandeling te kunnen betalen, ging ze werken in de prostitutie. Ze was toen al gescheiden van haar man (de vader van haar twee oudste kinderen) en hij speelde (en speelt) geen rol meer in haar leven; financieel moest Tanya het dus zelfstandig zien te rooien. Tanya's familie weet wat voor werk zij in Marseille doet en 'ils ne sont pas toujours contents' ('ze zijn er niet altijd blij mee'). Maar volgens Tanya is er geen andere keus. In Bulgarije kun je niet genoeg verdienen om je familie te onderhouden. Gedwongen prostitutie? Wellicht, maar van dwang vanuit een georganiseerd mensenhandelnetwerk of een gewelddadige pooier (zoals de heersende beelden van Bulgaarse prostitutie het willen) is geen sprake; er zijn volgens Tanya simpelweg geen alternatieven om een voor haar acceptabel inkomen te verwerven.

Ik vraag hoe ze het destijds aanpakte om in Duitsland te kunnen werken. Tanya zegt dat ze al in Bulgarije op de hoogte was van de mogelijkheid om in Duitsland in de prostitutie te werken. Een vrouwelijke kennis van haar werkte daar al. Samen met deze vrouw en haar vriend is Tanya toen naar Duitsland gegaan. De vriend van haar kennis schoot het geld van de reis voor. Ik frons. Was hij wellicht de beruchte handelaar uit het bekende mensenhandeldiscours? Maar dat beeld komt niet overeen met Tanya's vertelling. Zij heeft hem de afgesproken kosten terugbetaald en werkte verder voor zichzelf. Ze praat in

neutrale, zelfs positieve toon over deze twee kennissen. Ze was blij dat zij haar op weg hielpen want ‘j’étais jeune, je ne savais pas comment ça marche...’ (‘ik was nog jong, ik wist niet hoe het [prostitutie in Duitsland] werkte’). Ze benadrukt dat ze nooit voor iemand anders heeft gewerkt dan voor zichzelf:

‘Je ne vais pas donner mon argent à un homme, j’en ai besoin pour mes enfants! Si un homme te dit: “je t’aime” et il prend ton argent après...’ Ik vul aan: ‘ce n’est pas d’amour’, en ze bevestigt met een handgebaar: ‘voilà!’

(‘Ik ga mijn geld niet aan een vent geven, ik heb het zelf nodig voor mijn kinderen! Als een man je zegt: “ik houd van je” en hij pakt daarna je geld af...’ Ik: ‘dan is het geen liefde’ Tanya: ‘inderdaad!’)

Tanya heeft een duidelijke opinie over meisjes die voor een pooier werken, en haar vriendin deelt die mening. Volgens haar zijn er best meiden die hun geld afgeven aan een man. Maar dat is, volgens haar, ‘niet altijd de fout van de pooier, maar ook van die meiden’. Ze licht toe dat ‘pooiers’ deze meiden maar zelden dwingen: ‘Écoute, quand tu pars de Bulgarie tu passes quatre frontières... si tu ne veux pas, tu peux le dire à la frontière, non?’ (‘Luister, als je uit Bulgarije vertrekt, passeer je vier grenzen... als je het niet wilt, dan kun je dat aan de grens zeggen, toch?’). Ik heb dit verhaal al van andere vrouwen hier gehoord, maar de aanhangers van de exploitatieve lezing van sekswerk drukken me altijd op het hart dat ik word voorgelogen; niemand werkt tenslotte vrijwillig in de prostitutie, wel? Ik confronteer Tanya met deze vraag. Volgens haar worden meisjes vaak verliefd op de mannen die hun dit werk aanbieden. Ze vindt dit, net als haar vriendin, stom en naïef. Maar je kunt er ook het klassieke patroon in herkennen van wat we in Nederland de ‘loverboy’-methode noemen, waarbij pooiers zorgen voor een schijnbare liefdes- en afhankelijkheidsrelatie.

Tanya en Isa kennen in Marseille geen vrouwen die voor een pooier werken (maar uit mijn veldwerkobservaties komt naar voren dat die er wel zijn); het groepje vrouwen waarvan zij zelf deel uitmaken (zo’n zes tot acht vrouwen, in wisselende samenstelling), werken allemaal voor zichzelf. De andere vrouwen uit deze groep, die ik eerder interviewde, zeggen hetzelfde. In tegenstelling tot sommige andere groepjes kent deze groep geen duidelijke leider en in de zes jaar veldwerk onder deze groep zijn er geen verhalen of andere signalen geweest van een achterliggende structuur van georganiseerde mensenhandel. Deze gegevens zijn bevestigd door verschillende hulpverleners en Tanya’s verhaal is dan ook geloofwaardig. Temeer daar zowel Tanya als haar vriendin Isa me vertellen wat ze met het verdiende geld in Bulgarije doen, voor zichzelf of hun families. Bij vrouwen die onder invloed van een pooier werken, is het vaak onduidelijk waar het verdiende geld is gebleven. Isa heeft een huis laten bouwen van twee verdiepingen, met drie kamers beneden. Ze vertelt hoe duur het is om spullen voor het huis te kopen. Beneden heeft ze net betegeld, dat kostte ‘een fortuin’. De bovenverdieping heeft ze nog niet kunnen inrichten. Tanya besteedt het geld dat ze verdient aan haar kinderen: ‘Je fais tout pour mes enfants. Mon plus grand fils est à l’école, c’est cher tout ça’ (‘Ik doe alles voor mijn kinderen. Mijn

oudste zoon zit op school, dat is allemaal erg duur'). Ze wijst op mijn laptop van maar een half A4tje groot en vertelt met een glimlach dat ze er ook zo een voor haar dochtertje heeft gekocht, die kostte vierhonderd euro. Al het geld dat ze verdient in het sekswerk stuurt ze op naar haar moeder, die het voornamelijk besteedt aan de kinderen.

In Marseille heeft Tanya twee 'vriendjes'. De ene kent ze 'van de taxi'. Sekswerkers in de Marseillaanse straatprostitutie laten zich na het werk door een taxi naar hun hotel brengen; ze maken daarbij altijd gebruik van een bekende taxichauffeur. Tanya's taxichauffeur is in de veertig en getrouwd. Zijn vrouw weet niet van Tanya's bestaan. Tanya's jongste kind is van deze man, maar hij heeft het niet erkend. Wel heeft hij haar geholpen aan een studio die Tanya en Isa samen huren voor vierhonderdvijftig euro per maand. Daarmee bevinden ze zich, vergeleken met de meeste meiden die ik tegenkom, in een goede positie. Het is in Frankrijk niet voor de hand liggend een kamer te verhuren aan sekswerkers. Wanneer de verhuurder redelijkerwijs verondersteld kan worden van hun werkzaamheden op de hoogte te zijn, kan zij of hij vervolgd worden omdat zij of hij (mee)profiteert van de verdiensten van de prostituee. De meeste Bulgaarse prostituees verblijven dan ook in een hotel, wat hen minimaal veertig euro per nacht kost.

Haar andere vriendje werkt in de bouw, hij is in de dertig. Ook hij is getrouwd en heeft kinderen. Zijn vrouw wist eerst niets van Tanya's bestaan af. Toen ze er wel van op de hoogte raakte, hebben Tanya en hij elkaar een tijdje niet gezien, maar ze hebben daarna de draad weer opgepakt. Zijn vrouw weet dit niet. Tanya vindt het wel moeilijk want ze is 'een beetje verliefd' op deze man. Met mijn gebruikelijke wantrouwen vraag ik haar of zij haar verdiensten met hem deelt. Ze kijkt me aan alsof ik gek ben geworden. Haar vriend vraagt haar nooit om geld, integendeel, hij *geeft* haar geld als ze dat nodig heeft.

'Moi, il me faut des copains comme ça, il me faut des copains qui m'aident [financielement]. Je ne peux pas être ici, travailler, toute seule... j'ai besoin d'un copain pour passer mon temps, qui m'aide.'

('Ik moet vriendjes hebben die mij helpen [financieel]. Ik kan niet hier zijn, werken, helemaal alleen... ik heb een vriend nodig om mijn tijd mee door te brengen, die mij helpt')

### 3.2 Zelfstandig, vrijwillig, drang, dwang en andere nuances...

Het moge duidelijk zijn dat Tanya niet de 'happy hooker' of hobbyist is die Nikkie zichzelf wel noemt. In Tanya's verhaal zitten duidelijke elementen van onvrijwilligheid, wanneer we vrijwilligheid opvatten als het hebben (en ervaren) van meerdere opties (of alternatieven) waaruit zelfstandig en zonder externe dwang kan worden gekozen. Als we Tanya vragen waarom ze dit werk heeft 'gekozen', zal ze zeggen dat er geen keus was. Echter, dat gebrek aan keus ziet er heel anders uit dan het heersende debat over prostitutie van buitenlandse (Oost-Europese) vrouwen in Nederland het overwegend doet voorkomen. Het

gaat hier niet om een machtig, flexibel, transnationaal opererend mensenhandel-netwerk dat zijn slachtoffers met harde hand ‘in the business’ dwingt. Dwang dient hier veeleer te worden opgevat als het gebrek aan (economische) alternatieven, dan wel het niet *ervaren* van zulke alternatieven als *acceptabel*. Daarin speelt ook relatieve deprivatie een rol – het fenomeen dat men zich juist in vergelijking met (vaak westerse) anderen gedeprimeerd voelt – en de behoefte mee te kunnen doen aan de hedendaagse norm van consumentisme.<sup>33</sup> Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat Tanya het verdiende geld niet enkel investeert in eerste levensbehoeften, maar ook in luxegoederen. Behalve de beperkte mogelijkheden in Tanya’s verhaal, zien we tevens een vrouw die haar eigen, autonome keuzes maakt en zich dan weer sterk en zelfstandig, dan weer aangepast aan wat haar sociale omgeving van haar verwacht, positioneert. We zien zeker geen ‘zielig’ slachtoffer van mensenhandel, dat onmondig is en geen eigen beslissingen kan nemen.

Alternatieve verhalen zoals deze, maken het debat over dwang en vrijwilligheid in de prostitutie meer gelaagd en ingewikkelder; het maakt Bulgaarse sekswerkers minder ‘zielig’ en ‘anders’ en meer menselijk. Genuanceerde, niet stereotiepe beelden die recht doen aan de complexe werkelijkheid worden echter, zoals gezegd, overschaduwd door hardnekkige vooroordelen over sekswerk en mensenhandel. Hierbij is de autonomie, eigen kracht en het zelf (kunnen) nemen van verantwoordelijkheid door sekswerkers in het uitvoeren van hun baan de laatste jaren sterk naar de achtergrond verdwenen. Waar autochtone sekswerkers nog wel eens verondersteld worden zelfstandig te werken, is dat idee bij Oost-Europees sekswerk non-existent. Dit weerspiegelt een naïeve blik op de werkelijkheid en het onderschat het belang, in de hedendaagse mondiale en gemediatiseerde werkelijkheid, van bovengenoemde norm van consumentisme en relatieve deprivatie. Arbeidsmigratie – en óók sekswerkmigratie – kan vanuit die optiek een keus zijn (binnen een beperkende sociaal economische omstandigheid). Het negeren van keuzeruimte en het ontkennen van diverse narratieven binnen de groep sekswerkers leidt tot een simplificerende kijk op ‘vrijwilligheid’, waarbij een of-of denkwijze geldt. Er zijn echter vele scripts van zelfstandigheid en afhankelijkheid binnen het sekswerk. Het negeren van die diversiteit, gelaagdheid en complexiteit in de Nederlandse seksindustrie heeft grote gevolgen voor de mate waarin prostituees ‘voor vol worden aangezien’ en als gelijkwaardige, autonome burgers benaderd.

#### 4 Discussie: ‘de-responsabilisering’ en onvolwaardig burgerschap

De nieuwe wetwijziging die momenteel ter beoordeling bij de Eerste Kamer ligt en die, onder andere, sekswerkers verplicht tot registratie, beoogt in de eerste plaats het bestrijden van misstanden in de seksindustrie en haakt in op de hedendaagse angst voor situaties van internationale mensenhandel. De pogingen sekswerkers aldus beter te beschermen tegen uitbuiting is niet alleen een

---

33 Z. Bauman, *Globalization; The Human Consequences*, Cambridge: Polity Press 1998.



humanitaire zet, maar ook een defensieve: de Nederlandse overheid tracht zich te beschermen tegen de ongewenste Ander. Wanneer wordt gesproken over ‘bescherming’ van prostituees moeten we daar heden ten dage in Nederland<sup>34</sup> dan ook niet zozeer het ondersteunen van de autonomie van sekswerkers en het garanderen van hun rechten onder verstaan; het betekent veeleer het beheersen en controleren van de prostitutiebranche en de bescherming van die branche tegen de invloed van transnationale criminaliteit. Daarbij worden sekswerkers in uiteenlopende situaties over één kam geschoren en gezien als potentieel slachtoffer van uitbuiting en mensenhandel. Het eigen, unieke verhaal van ieder individu in deze bedrijfstak wordt ontkend en het vermogen van sekswerkers eigen keuzes te maken en daar naar te handelen (ook wel: *agency*) genegeerd.

Kijken we naar de aan het begin van deze bijdrage geschetste context van de voortschrijdende trend van responsabilisering, dan kunnen we stellen dat de nieuwe wet enerzijds op die trend inspringt – zo krijgen klanten een grotere verantwoordelijkheid bij te dragen aan een ‘gezonde’ seksindustrie – maar anderzijds de eigen verantwoordelijkheid en autonomie van sekswerkers ontkent; zij worden in toenemende mate gecontroleerd en bevoegd. Waar de Nederlandse burger steeds meer zelf verantwoordelijk wordt gehouden voor zijn veiligheid, wordt sekswerkers die zelfbeschikking en zelfstandigheid juist ontnomen. We kunnen dan ook wel spreken van ‘de-responsibilisering’: sekswerkers worden benaderd als zijnde afhankelijk voor het lijfsbehoud van de overheid en betrokken instanties. Verschillende organisaties hebben gewezen op het gevaar van een dergelijke benadering; sekswerkers zouden in toenemende mate ‘ondergronds’ gaan (als zij weigeren zich te registreren) waardoor het zicht op de omstandigheden in het sekswerk verloren gaat. Ook is de vraag gerezen of de registratieplicht wel in overeenstemming is met het recht op privacy. Daarnaast kan men zich afvragen of de voor sekswerk veel strengere regelgeving en controle (dan voor andere beroepen) niet een kwestie is van discriminatie van een beroepsgroep. Het is een curieuze wending te geloven dat men sekswerkers beschermt als die bescherming gelijktijdig hun rechten onder druk zet.

In hoeverre is een dergelijke ‘controlerend-beschermende’ benadering van sekswerkers gepast? In gevallen van uitbuiting en onvermogen in een uitbuitende situatie autonome beslissingen te nemen, mogen we van de overheid verwachten dat zij ingrijpt. Echter: de huidige bemoeienis lijkt zich niet in de eerste plaats te bekommeren over de vraag óf iemand zelfstandig genoeg is om de eigen veiligheid te waarborgen, maar lijkt uit te gaan van de veronderstelling dat de meeste sekswerkers dit niet zijn. De hierboven getoonde alternatieve verhalen over sekswerk tonen dat dit vooroordeel niet klopt. Gezien het feit dat deze veronderstelling sterker geldt voor sekswerkers uit Oost-Europa dan voor autochtone sekswerkers, kunnen we stellen dat zij niet alleen discriminerend is

---

34 Dat geldt overigens nog sterker in de rest van Europa, waar het ‘Zweedse model’ – dat uitgaat van criminalisering van de klant van de prostituee – aan een opmars bezig is. In Frankrijk is bijvoorbeeld momenteel een politieke discussie gaande over invoering van dit model.

voor een bepaalde beroepsgroep, maar tevens in etnisch opzicht. Het onderscheid tussen autochtone en buitenlandse sekswerkers – waarbij de eerste als zelfstandig en de laatste als hulpbehoevend worden neergezet – lijkt gebaseerd op stereotypen van Oost-Europese vrouwen als hulpeloos, afhankelijk en onzelfstandig.<sup>35</sup> Dergelijke vormen van discriminatie verhinderen sekswerk als een legaal beroep te zien en sekswerkers als volwaardige deelnemers aan de samenleving. Stigmatisering van sekswerkers tast hun (Nederlandse of Europese) burgerschap aan, daar dit verhindert dat zij vrijelijk en open kunnen deelnemen aan het publieke debat. Daarmee wordt het sekswerkers onmogelijk gemaakt mee te doen in de democratie en mee te beslissen over zaken die hen aangaan.

Kan het ook anders? Is er een weg waarbij we de houding tegenover sekswerk(ers) niet laten bepalen door angst voor (transnationale) criminaliteit? Wij zien daartoe drie mogelijk veelbelovende invalshoeken. In de eerste plaats lijkt het interessant de lijn door te trekken die in 2000, bij de opheffing van het bordeelverbod, is ingezet: normalisering van de beroepsgroep. Daarbij zou het vernieuwend zijn niet de repressieve uitwerking daarvan te benadrukken (registratie, controle, strafbaarstelling), maar in te zetten op het vergroten van acceptatie van het beroep in de Nederlandse samenleving. Dit vraagt om andere beleidskeuzes, waaronder het serieus werk maken van het tegengaan van alle vormen van discriminatie en stigmatisering binnen de sector en het verspreiden van meer genuanceerde beelden van sekswerk.

In de tweede plaats, hierbij aansluitend, lijkt het zinvol modellen van prostitutiebeleid te bestuderen die niet in de eerste plaats gericht zijn op beheersing en bestrijding, maar op de-criminalisering en responsabilisering. In Nieuw-Zeeland wordt bijvoorbeeld dergelijk beleid gevoerd; de nadruk ligt daar op het tegengaan van stigmatisering en criminalisering, onder andere door prostitutiewetgeving af te schaffen en prostitutie te beschouwen als een dienstverlenende bedrijfstak. Collectieve belangenorganisaties voor sekswerkers hebben daar een duidelijke stem in het behartigen van de rechten van sekswerkers; er wordt hierdoor mét sekswerkers gepraat, niet óver hen.<sup>36</sup> Dit raakt direct aan het hierboven beschreven euvel van het niet kunnen deelnemen van sekswerkers aan het publieke debat en het niet kunnen meebeslissen over zaken die hen aangaan; een ander soort beleid slaagt er blijkbaar beter in dit te verhelpen. Het is interessant te bekijken welke verdere effecten zulk beleid heeft en in hoeverre het ook voor Nederland passend zou zijn.

In de derde plaats lijkt het, met het oog op de aanwezigheid van buitenlandse sekswerkers in de Nederlandse seksindustrie, noodzakelijk verder na te denken over Europese, transnationale bescherming van burgerrechten, waarbij de angst voor ‘de Ander’ de gedachtewisseling niet in de kiem smoort. Het moge

---

35 Zie over dergelijke stereotypen ook: M. Bakic-Hayden, Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia, *Slavic Review* 1995, 54 (4), p. 917-931.

36 H. Wagenaar, Prostitutiebeleid Nieuw Zeeland is wél effectief, *Trouw* 11 februari 2012, verkregen van: <[www.trouw.nl/tr/nl/6704/Sociale-Vraagstukken/article/detail/3171920/2012/02/11/Prostitutiebeleid-Nieuw-Zeeland-is-wel-effectief.dhtml](http://www.trouw.nl/tr/nl/6704/Sociale-Vraagstukken/article/detail/3171920/2012/02/11/Prostitutiebeleid-Nieuw-Zeeland-is-wel-effectief.dhtml)> (laatst geraadpleegd op: 20 juli 2012).

duidelijk zijn dat het voorstel van minister Leers op 15 november 2011<sup>37</sup> om de B9-regeling aan te scherpen – de regeling die slachtoffers van mensenhandel een tijdelijke verblijfsvergunning geeft teneinde mee te kunnen werken aan de rechtzaak tegen hun uitbouter – uit angst voor misbruik van die regel, niet past in zo'n benadering. Een opener discussie, die zich niet laat leiden door angst maar door de noden waar de mondiale werkelijkheid ons voor stelt, biedt meer soelaas. Het denken over transnationaal burgerschap, zoals rechtsfilosofe Seyla Benhabib<sup>38</sup> dat doet, zou hierbij kunnen helpen.

Wellicht bieden bovenstaande invalshoeken vernieuwende inzichten voor een benadering van sekswerk waarbinnen 'bescherming' méér betekent dan controleren en bevoogden en veeleer wijst op het garanderen van de rechten van sekswerkers, gelijk iedere andere burger.

---

37 *Kamerstukken II* 2011/12, 28 638, nr. 57.

38 Zie bijvoorbeeld: S. Benhabib, Citizens, residents, and aliens in a changing world: Political membership in the global era, in: U. Hedetoft & M. Hjort (eds.), *The Postnational Self: Belonging and Identity*, London: University of Minnesota Press, 2002, p. 85-120.

